

UDK 811.163.42'35

811.163.42'27

Izvorni znanstveni članak

Primljen 4.9. 2014.

Prihvaćen za tisak 6.5. 2015.

Veno Volenec

Sveučilište u Zagrebu

Sociolingvističko istraživanje hrvatskoga pravopisa: društveni stavovi o eksplicitnoj normi

U radu se unutar teorijskoga okvira suvremene sociolingvistike i kroatističke standardologije istražuju stavovi društva prema hrvatskome pravopisu. Posebno se ispituje odnos između eksplicitne (kodificirane) pravopisne norme i stvarne uporabne norme u svrhu usavršavanja i stabilizacije postojeće eksplicitne norme. Kako bi se stvorila teorijska i metodološka podloga za eksperimentalno istraživanje, razjašnjavaju se četiri područja: mjesto pravopisa u procesu jezične standardizacije, odnos između jezičnoga standarda i društva, uloga i svrha ispitivanja društvenih stavova te planiranje pravopisa u sklopu etapnoga modela jezičnoga planiranja. Također se radi pojašnjavanja sadašnjih pravopisnih prilika sažeto prikazuje suvremena hrvatska pravopisna praksa, a ukazuje se i na pojedine problematične neujednačenosti u eksplicitnoj normi. U eksperimentalnome dijelu provedeno je anketno istraživanje društvenih stavova prema pravopisu s posebnim osvrtom na pojedina sporna pravopisna rješenja. Istraživanje stavova prema pravopisu pokazalo je da društvo pridaje relativno veliku važnost pravopisu u svakodnevnome životu, da sadašnje stanje u pravopisu ocjenjuje uglavnom zbnjujućim i nedovoljno sređenim, ali da bi se taj stav poboljšao u slučaju da se postigne jedinstvena kodificirana pravopisna norma. Istraživanje stavova o eksplicitnoj normi pokazalo je da društvo daje značajnu prednost oblicima tipa *pogreška*, *zadaci*, *neću* i *u ime* (u prijedložnome značenju). Sporna i medijski eksponirana pravopisna rješenja poput *pogrješka*, *zadatci*, *ne ću* i *u ime* nisu pokazala spontanu prihvaćenost u društvu.

Ključne riječi: hrvatski jezik; sociolingvistika; pravopis; stavovi prema standardnome jeziku; eksplicitna norma.

1. Uvod

Pravopisna problematika zasigurno je jedna od najčešćih jezikoslovnih tema o kojoj se u Hrvatskoj raspravlja. O toj temi raspravljaju i jezikoslovci i nestručnjaci. Svaki čovjek u načelu može donositi sudove o jeziku, pa i o pravopisu (Hudson 1996: 11, 224). Ljudima je svojstveno oblikovati mišljenja o onome što ih se izravno tiče, a pravopis se u svakodnevnome životu tiče mnogih, stoga je logično da i prema pravopisu ljudi zauzimaju stav te o njemu donose sudove (usp. Milroy & Milroy 1991: 11–22; Lasagabaster 2004: 402–403). Ta činjenica dovela je do burnih rasprava u javnosti i učinila hrvatski pravopis jednom od najkontroverznijih tema vezanih uz jezik. Opće nezadovoljstvo stanjem u hrvatskome pravopisu pojačano je i činjenicom da u Hrvatskoj ne postoji samo jedan službeni pravopis, jedna kodificirana norma, već je i knjigā i određenih pravopisnih rješenja nekoliko. Rasprave o pravopisnim pitanjima u hrvatskome jeziku traju već više od jednog i pol stoljeća. U mnogo se navrata jezikoslovce smatralo odgovornima za nesređeno stanje, a nerijetko su se javljale i izjave poput »Sve lingviste treba zatvoriti u jednu dvoranu dok se konačno ne dogovore o pravopisu« i sl.¹ Iako takve izjave same za sebe nemaju mnogo veze s lingvistikom, one sugeriraju dvije simptomatične pojave: prvo, da ljudi imaju vrlo strogo definirane stavove o pravopisu; drugo, da su ti stavovi pretežno negativne prirode. Dakako da supostojanje više stavova o nekim jezičnim pitanjima (pa i supostojanje više pravopisa) nije posljedica pomanjkanja želje i motivacije da se ta pitanja konačno razriješe, već je to posljedica brojnih lingvističkih, ali i izvanlingvističkih – posebno političkih – čimbenika.

S jedne strane postoje razni stavovi društva prema standardnome jeziku, no o tim se stavovima zaključuje isključivo na temelju sudioničkoga promatranja onoga što je prisutno u svakodnevnome životu i u medijima. Kakvi su stvarno ti stavovi, prevladava li doista pozitivno ili negativno mišljenje, koliko je društvu uopće bitan pravopis u svakodnevnome životu, kako društvo procjenjuje i ocjenjuje postojeću neujednačenost među pravopisima i samu činjenicu da za isti jezik postoji više od jednoga pravopisa, koliko se doista u društvu rabe pojedina neujednačena pravopisna rješenja – sve su to pitanja na koja se ne može dati precizan odgovor jer je konkretnih sociolingvističkih istraživanja koja bi pružila dokazane odgovore na ta pitanja bilo vrlo malo.

S druge strane samo supostojanje više različitih pravopisa podrazumijeva i postojanje više različitih pravopisnih propisa. Iako se pravopisi ipak slažu u velikoj

---

¹ Primjerice u članku <http://www.jutarnji.hr/svejedno-nam-je--mi-se-pravopisom-ne-sluzimo/296905/> usp. komentar Josipa Bratulića.

većini propisa, oko onih rješenja oko kojih se ne slažu vode se burne polemike. Prihvaćenost standardnojezičnoga propisa u društvu i njihova uspješna implementacija bitan su pokazatelj stupnja standardizacije (Mićanović 2008: 23). Međutim, mjera u kojoj su pojedina sporna rješenja prihvaćena također do sada nije eksperimentalno ispitana,² već se svodi na nagađanje s obzirom na stanje koje postoji (ili za koje se misli da postoji) u društvu.

Te dvije strane – stav društva³ prema jeziku te odnos propisane norme i norme koja je doista u uporabi – potrebno je istražiti u sociolingvističkim okvirima kako bi se stvorila slika o društvenoj percepciji standardnojezične norme te kako bi se stvorilo uporište za daljnju stabilizaciju i daljnje ujednačavanje hrvatske pravopisne norme. Teorijski okvir u koji se takvo istraživanje smješta primarno spada u područje sociolingvistike, a sekundarno u područje kroatističke standardologije, što po prirodi tih dviju disciplina čini ovo istraživanje pretežno deskriptivnim uz eventualne kasnije preskriptivne implikacije. Stoga se u sljedećem poglavlju opisuje mjesto koje pravopis zauzima u ukupnoj jezičnoj standardizaciji te odnos između jezičnoga standarda i društva. U tome dijelu tema se proširuje prikazivanjem uloge i svrhe ispitivanja društvenih stavova u procesu usavršavanja standardne norme. Treće se poglavlje koncentrira na prikazivanje suvremene hrvatske pravopisne situacije, a počinje kratkim pregledom postojećih pravopisnih priručnika i pojedinih neujednačenih pravopisnih rješenja. Detaljnije se analiziraju predgovori i uvodi pravopisnih knjiga jer u njima autori obrazlažu motivaciju za pisanje još jednoga pravopisa, objašnjavaju teorijska i metodološka polazišta te i sami ističu one pravopisne segmente oko kojih u ortografskoj praksi postoje kolebanja. U tome dijelu ističe se i povezanost pravopisne norme s politikom i ideologijom u sklopu koje (i zbog koje) se norma razvijala i mijenjala. Trećim se poglavljem dakle daje kratak prikaz suvremenih hrvatskih pravopisnih struja, ali i njihov odnos prema politici i društvu. U četvrtome dijelu tema se sužava na prikazivanje konkretnoga modela pomoću kojega se ispitivanje stavova o jeziku i istraživanje uporabne pravopisne norme mogu rabiti u sklopu evaluacije postojeće kodificirane norme. Prikazuju se i

---

² U predgovoru *Hrvatskoga pravopisa* (2013: VIII) Instituta za jezik i jezikoslovlje stoji da su autori »za sva sporna pravopisna pitanja (dvostrukosti) proveli [...] istraživanja u različitim ispitnim skupinama«, što bi se moglo interpretirati kao da ipak postoje eksperimentalni podaci o prihvaćenosti spornih rješenja. Međutim, dok god cjeloviti rezultati takva istraživanja nisu objavljeni u stručnoj publikaciji, nemoguće ih je ovdje razmatrati. Rezultate dobivene tim istraživanjem svakako bi bilo korisno objaviti i omjeriti ih o rezultate dobivene istraživanjem u ovome radu.

³ *Društvo* se u ovome radu shvaća u najopćenitijem smislu: kao ukupnost ljudi i njihovih odnosa unutar organizirane zajednice, dakle neovisno i o kakvim segregacijskim diskriminantama. Za detaljniji prikaz profila društva v. ovdje §5.3.

objašnjavaju normativne etape koje prethode svakoj izmjeni u kodificiranoj normi te se takvo sociolingvističko propitivanje pravopisa smješta u domenu planiranja jezika. Samim time četvrto poglavlje služi kao konkretan i koncizan teorijski uvod u eksperimentalni dio istraživanja, koji je prikazan u petome dijelu. Anketnim je postupkom provedeno istraživanje društvenih stavova prema pravopisu i prema pojedinačnim spornim pravopisnim rješenjima kako bi se dobila slika o društvenim stavovima prema eksplicitnoj normi.

Svrha je ovoga istraživanja razjašnjavanje uloge koju društvo ima u procesu jezične standardizacije te ispitivanje stavova društva prema pravopisnoj problematici općenito, ali i prema pojedinim (najučestalijim) dijelovima eksplicitne pravopisne norme koji su se u praksi pokazali problematičnima, i to s ciljem evaluacije i stabilizacije eksplicitne kodificirane norme.

2. Pravopis s obzirom na suvremenu sociolingvistiku i standardologiju

2.1. Pravopis kao dio jezične standardizacije

Osnovne su značajke standardnoga *varijeteta* svakoga jezika⁴ *autonomnost*, *elastična stabilnost*, *funkcionalna polivalentnost* i *svjesna normiranost* (Brozović 1970: 28; Brozović 2006: 166). Brozovićeva obilježja standardnoga jezika prihvaća i proširuje Bugarski (1986: 217) te dijeli sva relevantna obilježja u četiri skupine: lingvistička obilježja, sociološka obilježja, sociolingvističke funkcije i sociopsihološki status.⁵ Brozovićev pojam svjesne normiranosti odgovara *kodifikaciji* u terminologiji Bugarskoga, a odnosi se na postojanje planski stvorene eksplicitne standardno-jezične norme. U sklopu svjesnoga i namjernoga procesa normiranja standardnoga jezika posebno bitno mjesto u hrvatskome standardnome jeziku zauzima pravopisna problematika. Svojim se položajem hrvatski pravopis izdvaja kao jedno od temeljnih, ali i najmanje sređenih dijelova hrvatskoga standardnoga jezika. Lingvis-

⁴ Termine *jezik* i *varijetet* rabimo u skladu s Mićanovićevim opažanjima: »Od osobitog je značenja razlikovanje jezika i varijeteta, odnosno razumijevanje jezika kao društvenog fenomena koji čini niz varijeteta, a jedan je od tih varijeteta i standardni« (2008: 6).

⁵ Lingvistička obilježja: jedinstvenost, autonomnost, pismenost, kodifikacija, artificioznost, modernizacija, funkcionalna raslojenost, elastična stabilnost, intelektualizacija, internacionalizacija, potencijalna varijantnost. Sociološka obilježja: historičnost, vitalnost, ekspanzivnost. Sociolingvističke funkcije: ujedinjujuća, demarkacijska, prestižna, orijentacijska, simbolička. Sociopsihološki status: lojalnost, ponos, svijest o važnosti norme (Bugarski 1986: 224–234).

tički, društveni i kulturni⁶ razvoj pravopisa od početaka hrvatske ortografije bio je u sjeni politike. Početak hrvatske ortografije često se veže uz lik i djelo Ljudevita Gaja, ali se o dosljednoj fonološko-morfonološkoj pravopisnoj praksi može govoriti tek od *Hrvatskoga pravopisa* Ivana Broza iz 1892. godine (Badurina & Pranjko-
vić 2009: 308). Od toga razdoblja do danas gotovo svaka bitnija politička promjena odrazila se i na pravopis.⁷

Iz tako snažne političke obilježenosti pravopisa, ali i iz same prirode standardnoga jezika, proizlazi njegova simbolička vrijednost u oblikovanju nacionalnoga identiteta (Bugarski 1986: 233, Mićanović 2008: 7). Standardni jezik, međutim, nije samo pokazatelj autonomnosti identiteta i jedinstva zajednice u kojoj postoji, već je i izvor prestižnosti koju mu donose uporaba u javnim institucijama, medijima i obrazovanju. Jedinstvenost i uniformnost norme osnovno je obilježje svakoga normativnoga priručnika koji ima središnju ulogu u obrazovnome procesu (Katičić 1986: 80). Suvremena hrvatska pravopisna norma, čak i danas kad se političke pretenzije u pravopisu ipak manje ostvaruju, nije sređena i uniformna u onoj mjeri u kojoj je to potrebno prosječnomu korisniku⁸ hrvatskoga standardnoga jezika.⁹ Ako se zajedno uzmu u obzir činjenice da standardni jezik nikome nije materinski, odnosno da ga svi moraju učiti (Katičić 1986: 75) i da u Hrvatskoj postoji više od je-

⁶ O poznavanju standardnojezične norme (a samim time i poznavanju pravopisne norme) kao pokazatelju jezične kulture usp. Katičić (1986: 84).

⁷ Neki od bitnijih političkih događaja koji su imali utjecaja na pravopis jesu: *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S.H.S.* iz 1929. godine kojim je izvršena pravopisna unifikacija hrvatskoga i srpskoga u trima Broz-Boranićevim pravopisima (onima iz 1930, 1934. i 1937. godine); osnivanje Banovine Hrvatske i povratak „neunificiranoj“ Broz-Boranićevoj normi; osnivanje Nezavisne Države Hrvatske tijekom koje se inzistiralo na korijenskom pravopisu; ponovni povratak Broz-Boranićevoj normi nakon raspada NDH; ponovni pokušaj pravopisnoga ujedinjenja Novosadskim dogovorom iz 1954. i novosadskim pravopisom iz 1960. godine; pobijanje odredaba Novosadskoga dogovora *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskoga jezika* 1967. godine; nejasno određenje položaja i naziva hrvatskoga jezika u Ustavu Socijalističke Republike Hrvatske iz 1974. godine; osamostaljenje hrvatske države u 1990-ima i snažno razjednačavanje hrvatskoga i srpskoga standardnoga jezika. Popis događaja ne teži biti potpun, već samo ukazuje na neke najvažnije političke trenutke u povijesti hrvatske ortografije.

⁸ Pod prosječnim se korisnikom ovdje misli na sve ljude, neovisno o stupnju obrazovanja, koji se hrvatskim standardnim jezikom ne bave profesionalno. U tom smislu pridjev *prosječan* ne podrazumijeva nikakav vrijednosni ili diskriminirajući sud.

⁹ Valja imati na umu da službena potvrda (npr. preporuka ministarstva) kojeg pravopisnog priručnika nije isto što i općeprihvaćenost toga priručnika. Ujednačenost, uniformnost i politička neopterećenost produkt su kompleksnoga spleta čimbenika, a središnji od tih čimbenika nije institucionalno prihvaćanje, već društvena implementacija (v. ovdje §4 za obrazloženje termina *prihvaćanje* i *implementacija*).

dnoga aktualnoga pravopisnoga priručnika, onda je zahtjev za ujednačenim, uniformnim i politički neopterećenim pravopisom još i veći. No ne valja se zanijeti u subjektivnosti i biti prekritičan prema suvremenu pravopisnom stanju, kao što u medijima često biva, već vrijednost pojedinih spornih pravopisnih rješenja valja preispitati sociolingvističkim postupcima (v. ovdje §5) i na temelju njih izvršiti eventualnu korekciju norme, tako da ona bude u skladu sa stvarnim, znanstveno istraženim sociolingvističkim stanjem. Budući da je standardni jezik društvena tvorina koja je elastično stabilna u vremenu (Brozović 2006: 116), pojedina su normativna rješenja, pogotovo ona oko kojih u struci ne vlada potpuna složnost, podložna preispitivanju i, ako preispitivanja pokazuju da je to potrebno, podložna promjeni. Standardizacija je stoga pitanje stupnja, a sociolingvistička istraživanja sa svrhom usavršavanja jezičnoga standarda i pravopisne norme vrijedan su i rijedak doprinos svakom standardnom jeziku (usp. Peti-Stantić 2009: 73–77).

2.2. Povezanost jezičnoga standarda i društva

Svrha nastanka i postojanja standardnoga jezika omogućavanje je društvene nadregionalne komunikacije. Jedna od najpoznatijih definicija u jezikoslovnoj kroatistici Brozovićeva je definicija standardnoga jezika: »Bitno je za definiciju standardnog jezika da je on autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan, koji nastaje pošto se jedna etnička ili nacionalna formacija, uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počne u njoj služiti svojim idiomom, koji je dotad funkcionirao samo za potrebe etničke civilizacije« (1970: 28). U sociolingvističkome se smislu *standardni jezik* može definirati i kao »specifičan sociolekt s eksplicitnom normom, prilagođen različitim oblicima javne komunikacije« (Škiljan 1988: 38). Katičić, međutim, napominje kako norma osim *eksplicitne* može biti i *uporabna* te da je kao takva još i mjerodavnija:

Uporabna je norma dakle temeljnija od eksplicitne. Standardnost jezika ne ocjenjuje se po priručnicima nego po jezičnoj porabi, uzusu. Tako se hrvatski književni jezik standardizirao prvo uporabnom normom, a tek poslije je dobivao i svoje priručnike. Njegova pak zbiljska poraba ni danas nije potpuno usklađena s propisima u priručnicima. Tamo gdje se oboje ne podudara, uzus, ako je ustaljen i suvisao, određuje standard, a ne priručnici. Ipak, razvijeni će standardni jezik dobiti i svoju eksplicitnu normu, a u dobro učvršćenu uzusu će se rijetko i sve manje razlikovati od onoga što traže izričiti propisi. Eksplicitna norma, pravopis, gramatika, rječnik, samo su potpora i poticaj jezičnoj standardnosti. Bitno ju određuje uporabna norma koja jedina provjereni i sigurno funkcionira. (Katičić 2004: 9).

Ovaj Katičićev citat jasno određuje dvoje. Prvo, *eksplicitna norma* (dakle propisi u normativnim priručnicima) nije ni jedini ni najvažniji kriterij jezične standardnosti. Najvažnija je *uporabna norma*, tj. *uzus*,¹⁰ koji je potrebno prvo temeljito istražiti, a onda nastojati na njegovu temelju izgraditi još precizniju i ujednačeniju eksplicitnu normu. Drugo, uporabna norma svoje uporište ima jedino u stvarnoj društvenoj uporabi standardnoga jezika, stoga istraživanje stavova društva prema standardno-jezičnim (u ovome slučaju pravopisnim) rješenjima oko kojih u priručnicima dolazi do kolebanja predstavlja važan sociolingvistički doprinos kroatističkoj standardologiji.

2.3. Stavovi prema standardnomu jeziku

U sklopu sociolingvističkoga proučavanja standardnoga jezika bitan, iako i nerijetko osporavan položaj ima ispitivanje stavova o standardnojezičnoj normi (Garrett 2007: 116). Izravno ispitivanje stavova prema jeziku unutar populacije prikladno je za istraživanje stavova o standardnojezičnoj normi jer se u pitanjima o standardnome jeziku ne javljaju ponuđeni odgovori koji bi bili društveno neprihvatljivi ili politički nekorektni, pa se stoga ne javlja mogućnost pristranosti ili nevjerodostojnosti (Garret 2007: 117). Svrha ispitivanja stavova prema standardnomu jeziku nije destabilizacija postojeće standardnojezične norme, već upravo njezina dodatna stabilizacija i njezino usavršavanje. Stavovi su društva prema hrvatskoj pravopisnoj normi ili potpuno zanemareni ili temeljeni na nagađanju, aproksimativnom procjenjivanju i sudioničkome promatranju (Kalogjera 1988: 80), a takvo stanje prevladava i danas. Istraživanje stavova prema pojedinim aspektima standardnojezične norme imalo je u lingvistici i kritičara koji su nastojali diskvalificirati takvo istraživanje kao subjektivno i neznanstveno (usp. Mićanović 2008: 22). Usprkos tome sociolingvistika i dalje drži vrijednim značenja koja takva istraživanja imaju na odnos društva i jezika (Bugarski 1986: 134–152; Kalogjera 1988: 81; Lasagabaster 2004: 402–403; Edwards 2006), i to posebno u sklopu proučavanja aktualnih (re)standardizacijskih procesa.¹¹

¹⁰ O terminima *uzus* i *norma* te o njihovim razlikama usp. Silić (2006: 19–20). Detaljniji pregled terminā koji se katkada javljaju umjesto izraza *implicitna* i *eksplicitna norma* daje Bugarski (1986: 216–217).

¹¹ O procesu restandardizacije Anita Peti-Stantić piše: »Suvremenost hrvatskoga standardnoga jezika upravo izvanredno ocrtava potrebu za kontekstualizacijom standardizacijskih procesa u prostorno-vremenske, ali i društvene okvire, zbog čega je u proučavanje aktualne procesualnosti, dakle onoga što nazivam restandardizacijom, ali i njezinih rezultata, nužno uključiti istraživanje stavova o jeziku kao relevantnoga mjesta suvremene sociolingvističke teorije« (Peti-Stantić 2009: 73).

U hrvatskoj suvremenoj standardologiji pojačana skeptičnost prema interakciji društva i standardnoga jezika može se objasniti i ideološkim zaokretom u 1990-ima. U tom se razdoblju naime bilo kakvo ugledanje na govor običnih govornika smatralo "opasno" bliskim poznatom Karadžićevom postupku stvaranja standardnoga jezika prema narodnome govoru. Razmatrajući spomenute implikacije, Kapović navodi da se »u nemalu broju izjava hrvatskih jezikoslovaca između redaka moglo pročitati da je zapravo nebitno kako „narod govori“, kao da je standard nekako nezavisan od ljudi koji govore jezikom na osnovi kojeg je dotični standard načinjen« (Kapović 2011: 59) te da u skladu s time nije neobično da »u mistifikatorskoj ideologiji standarda jezik postane nešto što nema veze s običnim ljudima, nego, dapače, nešto gdje obični govornici jeziku postaju smetnja jer ga „krivo“ govore« (*op. cit.*: 60).

Tvrđnja da se hrvatski standardni jezik mora učiti uglavnom je poznata i prihvaćena. Međutim, rjeđe se ipak ističe negativna strana toga zahtjeva, a to je hegemonija koju standardni jezik vrši nad društvom (usp. Inoue 2006: 121–124), pogotovo nad onima kojima je standardnojezična norma daleko od uzusa organskoga idioma. Svi moraju učiti standardni jezik, čak i oni kojima je novoštokavski idiom materinski, ali neki su u povlaštenom položaju, a neki u podređenom, jer im je materinski idiom mnogo dalji od standardnojezične norme (usp. Škiljan 1988: 40). Hegemonija standardnoga jezika nazire se i u hrvatskome pravopisu, pogotovo u onome dijelu u kojemu se Hrvatima nameću pravila koja su strana i daleka velikoj većini. Stjepan Babić u Predgovoru VI. izdanju *Hrvatskoga pravopisa* tvrdi da nije važno jesu li neka pravila odmah u praksi prihvaćena, sugerirajući kako ih se ionako mora naučiti i da je to samo stvar navike (Babić *et al.* 2003: VII). Ipak, neusporedivo je lakše naučiti nešto što je većini blisko i poznato, što je dugo u aktivnoj uporabi i što je u skladu s ustaljenim uzusom (Katičić 2004: 9), nego ono što je strano, politički uvjetovano i čemu velika većina pruža trajan otpor.

Pristup kakav je implementiran u ovome radu, koji u jeziku poštuje i priznaje čvrstu standardnojezičnu normu, ali koji kroz sociolingvističko preispitivanje usavršava jezični standard i održava ga istovremeno jedinstvenim i fleksibilnim, povećava prestiž standardnoga jezika, a samim time omogućuje učinkovitije i lakše učenje standardne norme, što je u obrazovnoj i institucionalnoj uporabi najvažnije.¹² Hegemonija dakle ostaje neizostavni dio standardnoga jezika – ona mu omogućuje i autonomnost i stabilnost (usp. Katičić 1986: 79–84) – ali standardnojezična hegemonija treba biti samo onoliko jaka koliko je potrebno da u društvu stvara pozitivne stavove prema hrvatskomu jezičnomu standardu i potiče stvaranje razvijene i tolerantne jezične kulture (usp. Katičić 2004: 23–24). Kako bi se izbjeglo jačanje

¹² »Samom jezgrom procesa standardizacije smatra se edukacijski proces« (Mićanović 2008: 7).

negativnih stavova prema standardnomu jeziku, pravopis (kao regulator pisane manifestacije jezičnoga standarda) treba biti u što većoj mjeri oslobođen hegemonije i politike te biti uspostavljen u skladu sa sociolingvističkim tendencijama.

3. Suvremeno hrvatsko pravopisanje i sporna pravopisna rješenja

U posljednjih šezdesetak godina, dakle od sredine 20. stoljeća pa do današnjih dana, u hrvatskoj se javnosti javio prilično velik broj različitih pravopisa.¹³ Taj je broj još i veći ako se uzme u obzir da su pojedini pravopisni priručnici imali mnogobrojna izdanja, ali i svoje skraćene, najčešće školske inačice. Gledajući samo od sredine 20. stoljeća, od vremena koje najstariji Hrvati još uvijek pamte, u Hrvatskoj je izašlo 14 različitih pravopisnih priručnika. Kad se zbroje sva izdanja svih tih pravopisa, ispada da se samo u posljednjih 65 godina u Hrvatskoj pojavilo 39 pravopisnih knjiga.

Ovo su ti pravopisi i njihova izdanja:

- Cipra, Franjo – Petar Guberina – Kruno Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ¹1998.¹⁴
- *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (izradila Pravopisna komisija). Zagreb – Novi Sad: ¹1960.
- *Pravopis hrvatskosrpskoga jezika. Školsko izdanje* (izradila Pravopisna komisija). Zagreb – Novi Sad: ¹1960, ²1962, ³1964, ⁴1966, ⁵1967, ⁶1968, ⁷1969, ⁸1970.
- Babić, Stjepan – Božidar Finka – Milan Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ¹1971,¹⁵ ²1994, ³1995, ⁴1996, ⁵2000, ⁶2002, ⁷2003, ⁸2004, ⁹2006.
- Anić, Vladimir – Josip Silić. *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: ¹1986, ²1987, ³1990. Kasnije povučen, javio se opet kao *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: ¹2001.

¹³ Zbog velika broja različitih pravopisa često se i u javnosti javljaju revoltirani komentatori i kritičari. Iako je popriličan broj tih prigovora neutemeljeni medijski senzacionalizam, javljaju se i kompetentniji komentatori (usp. komentar Ilije Protuđera, poveznica je u *Popisu internetskih izvora*).

¹⁴ Ovaj je pravopis sastavljen 1941. godine, ali tada nije objavljen iz političkih razloga. U razdoblju Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.) inzistiralo se na etimološkome (korijenskom) pravopisanju i intenzivnome purizmu (usp. Samardžija 1993b: 31), stoga je i zabranjeno tiskanje *Hrvatskoga pravopisa* koji je pisan po pretežno fonološkome načelu. Objavljen je tek 1998. godine u Zagrebu.

¹⁵ Ovo je izdanje u Hrvatskoj zabranjeno. Prvi je put tiskano u Londonu 1972. godine. Pretisnuto je u Londonu 1984. i još jednom u Zagrebu 1990. Budući da su to pretisci originala čiji je značaj prvenstveno simbolički, ova su se izdanja brojila kao jedno.

- Batnožić, Slaven – Branko Ranilović – Josip Silić. *Hrvatski računalni pravopis* (izdan na disketi i kao popratna tiskana knjiga). Zagreb: ¹1996.
- Lončarić, Mijo – Ante Bičanić. *Priručnik za pravilno pisanje*. Zagreb: ¹1998.
- *Pravopisni priručnik* (priredila Ljiljana Jojić). Zagreb: ¹2003, ²2004.
- Čubrić, Marina – Mirela Barbaroša-Šikić. *Praktični školski pravopis s vježbama i zadacima*. Zagreb: 2003¹; 2004².
- Babić, Stjepan – Sanda Ham – Milan Moguš. *Hrvatski školski pravopis*. Zagreb: ¹2005, ²2008, ³2009, ⁴2012.
- Badurina, Lada – Ivan Marković – Krešimir Mićanović. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ¹2007, ²2008.
- Babić, Stjepan – Milan Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ¹2010, ²2011.
- Bičanić *et al.* *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Zagreb: ¹2013.
- Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. *Hrvatski pravopis* (dostupan na internetu i kao tiskana knjiga). Zagreb: ¹2013.

Treba ipak istaknuti da, usprkos veliku broju pojedinačnih pravopisnih knjiga, nisu svi pravopisni priručnici imali isti utjecaj na javnost, društvo i obrazovni sustav. Neki su bili prilagođena izdanja (npr. osnovnoškolski *Priručnik za pravilno pisanje*, koji je nastao na temelju građe *Hrvatskoga pravopisa* Babića, Finke i Moguša), neki popratna izdanja uz druge knjige (npr. *Pravopisni priručnik* Ljiljane Jojić, koji je izašao uz Aničev *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*), a nekima je namjera bila »dati unutar korica jedne knjige pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika kako bi svaki govornik hrvatskoga jezika mogao ponoviti znanje stečeno tijekom obrazovanja« (Bičanić *et al.* 2013: 5; npr. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*).

U tome obilju pravopisā izdvajaju se četiri skupine pravopisaca kao najutjecajnije. S jedne strane to su Stjepan Babić, Milan Moguš i Božidar Finka (kasnije i Sanda Ham). Ti se autori u razdoblju hrvatskoga proljeća ugledaju prvenstveno na tradiciju Broz-Boranićeva pravopisa (Badurina 2005: 148). U neformalnim javnim krugovima nerijetko ih se svrstava u “desnu” političku struju, što se, tvrde njihovi kritičari, očituje u snažnome inzistiranju na isključivo hrvatskim obilježjima, ksenofobičnome purizmu te razjednačavanju hrvatskoga i srpskoga jezika (Pranjković 1997: 117–135; Kapović 2011: 116). Toj skupini nasuprot stoje Vladimir Anić i Josip Silić sa svojim *Pravopisom hrvatskoga jezika* iz 2001. godine. Njihov je pravopis u jednoj mjeri, kao i *Hrvatski pravopis* (Babić, Finka & Moguš; BFM), označio odmicanje od novosadskih pravopisnih rješenja (Badurina 2005: 149; Badurina & Pranjković 2009: 309), ali je, usprkos tomu što s *Hrvatskim pravopisom* (BFM) dijeli fonološko-morfonološki temelj, zbog nekih svojih rješenja s njime došao u

izravan sukob. Taj se sukob nije zadržao samo u jezikoslovnim krugovima, već je eskalirao na medijsku i političku razinu, predstavljajući tako ne samo sukob dviju jezikoslovnih struja već i “lijevih“ i “desnih“ političkih opredjeljenja (usp. Babić 2008: 62). Tijek se toga sukoba može pratiti u mnogim polemičkim knjigama (npr. Pranjković 1997; Babić 2001; Pranjković 2008) te u časopisu *Jezik*. U *Jeziku* se rasprave o pravopisu pojavljuju učestalo još od njegova osnivanja, ali su spomenuti sukobi kulminirali takozvanim *Pravopisnim ratom* (Babić & Ham 2005), u kojemu Stjepan Babić i Sanda Ham (koji su ujedno i urednici toga časopisa) komentiraju publicističke članke o hrvatskome pravopisu objavljene između 2000. i 2001. godine, iako su i ovdje u primarnome fokusu odnos i neslaganje *Hrvatskoga pravopisa* (BFM) i *Pravopisa hrvatskoga jezika*. Treća skupina pravopisaca, Lada Badurina, Ivan Marković i Krešimir Mićanović, autori su *Hrvatskoga pravopisa* u izdanju Matice hrvatske. Zbog burnih okolnosti i vrlo nemirna stanja u (tadašnjoj) hrvatskoj ortografiji često ih se smještalo “između“ dviju spomenutih struja, iako je upitno imaju li ikakve veze i sa jednom od tih dviju struja. Njihov je pristup pravopisnoj problematici najbolje opisan u samome predgovoru tomu pravopisu, u kojemu se navodi da su to »jezikoslovci novoga naraštaja – neopterećeni politizacijom pravopisne problematike i okrenuti suvremenim pravopisnim potrebama hrvatske javnosti« (Badurina *et al.* 2007: XIII). Ono najvažnije ipak je činjenica da je u lingvističkome smislu pravopis temeljitiji i iscrpniji od svojih prethodnika te da svojim autorima nije služio kao poprište političkoga sukobljavanja, već je svoju vrijednost nastojao ostvariti isključivo u standardnojezičnoj domeni. Četvrtu skupinu pravopisaca predstavljaju autori *Hrvatskoga pravopisa* (2013) Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Potaknuti »neujednačenom pravopisnom praksom na svim razinama, a osobito u školstvu«, kako u *Uvodnoj riječi* piše glavni urednik Željko Jozić (str. V), znanstvenici Instituta nastojali su realizirati ideju stvaranja »jedinstvenoga pravopisa hrvatskoga jezika« (*ibid.*).

Iako su se službeni (tj. odobreni/preporučeni od ministarstva) pravopisi redovito i često smjenjivali, same pravopisne koncepcije nisu zapravo u tolikoj mjeri različite (Badurina 2005: 145). Temelji su se hrvatskomu pravopisu ustalili – on je danas pretežno fonološki, s dopuštenim morfonološkim odstupanjima kada komunikacijske i druge potrebe to zahtijevaju (Anić & Silić 2001: V; Babić *et al.* 2003: X; Badurina *et al.* 2007: XIV; Jozić *et al.* 2013: VII). Razlike se zapravo svode na neke tipične hrvatske pravopisne probleme. Od tih su problema najučestaliji pisanje *neću/ne ću*, odraz jata iza tzv. pokrivenoga *r*,¹⁶ pisanje (ili nepisanje) slova *t* i *d* u do-

¹⁶ Zanimljivo je da se pitanje pisanja odraza jata iz pokrivenoga *r* smatra jednim od najspornijih pravopisnih problema, a da se pritom uopće ne radi o pravopisnome, već o izgovornome (ortoepskome) pitanju.

čecima *-tak*, *-tka*, *-tac*, *-dak* i *-dac* te sastavljeno i nesastavljeno pisanje pojedinih vrsta riječi, posebno priloga i prijedloga.

Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš u Predgovoru VI. izdanju *Hrvatskoga pravopisa* navode da su oni (autori), ocjenjivači Radoslav Katičić i Stjepko Težak te Dalibor Brozović zaključili da se sporna rješenja propisana tim pravopisom (npr. *ne ću* i *pogrješka*) u praksi postupno prihvaćaju, iako za to niti ima dokaza niti je provedeno kakvo istraživanje,¹⁷ dok »sudioničko promatranje« prave uporabne norme, kakvo spominje Kalogjera (1988: 80), sugerira upravo suprotno. Autori tvrde da nije bitno jesu li sporna rješenja u praksi prihvaćena (*sic!*), važno je »da se zna kako treba biti« (Babić *et al.* 2003: VII) i da se to onda nauči. Tom rečenicom autori tvrde da nije važno ima li uopće (socio)lingvističkih uporišta za pojedina rješenja, već da se »gotovo svi moraju složiti da normu ne treba mijenjati«¹⁸ te da treba »tražiti putove da se [norma] usvoji« (*ibid.*), što nije u skladu s ipak prihvaćenijom Mićanovićevom (2008: 7) tvrdnjom da standardizacija nikad nije dovršeni proces i da su norme uvijek podložne preispitivanju. Zanimljivo je da u predgovoru VII. izdanju autori ipak ističu kako je bitno usavršavati pravopis »jer usavršavanju po naravi stvari ne može biti kraja« (Babić *et al.* 2003: VII), ali ustraju na reviziji formulacija i »sitnih nedostataka«, a ne na revidiranju pravopisnih rješenja tako da ona budu u skladu sa suvremenom sociolingvističkom stvarnošću. O razini prihvaćenosti toga pravopisa – u teoriji i/ili praksi – govori i ocjena pojedinih kroatista. Na primjer Ivo Pranjković u svojim *Sučeljavanjima* (2008), preciznije u članku *O bacačima boba, Hrvatskome pravopisu i Krivoj Palanci*, tvrdi da *Hrvatski pravopis* (izdanje iz 1994. godine) »vrlo ozbiljno konkurira za najlošiju normativnu knjigu u povijesti hrvatske ortografije« (Pranjković 2008: 28). Sasvim suprotno tome, Radoslav Katičić i Stjepko Težak vrlo su pozitivno procijenili *Hrvatski pravopis*, što je pokazano u njegovu predgovoru.

Hrvatski školski pravopis (2005) autora Stjepana Babića, Sande Ham i Milana Moguša nastao je na temelju građe VII. izdanja (i neizmijenjenoga VIII. izdanja) *Hrvatskoga pravopisa* (BFM). U njemu se stoga nastavljaju rješenja *Hrvatskoga*

¹⁷ Najbliže tomu dolazi Babić u *Temeljima Hrvatskomu pravopisu* u poglavlju *Spontano prihvaćanje Hrvatskoga pravopisa* (Babić 2005: 102-103) gdje navodi pedesetak potvrda iz hrvatskih javnih glasila. Međutim, to poglavlje ima par nedostataka. Prvo, autor ne navodi konkretne izvore (barem datum i broj izdanja uz naziv novina), već samo piše da je pročitao u npr. *Jutarnjem listu* riječi *krjepost* i *sprječavanje* (Babić 2005: 102). Drugo, ne radi se o temeljitom i objektivnom istraživačkom doprinosu pravopisnoj problematici, već se radi o navođenju malobrojnih potvrda za pravopisno rješenje koje u društvu ne prevladava (usp. ovdje §5.4.).

¹⁸ To dakle tvrdi upravo ona skupina autora koja je od izdanja do izdanja *Hrvatskoga pravopisa* (BFM) najviše izmjenjivala odluke donesene u svojem pravopisu.

pravopisa (BFM), što podrazumijeva beziznimno pisanje *ne ću, zadatci, pogriješka, na primjer* te njima analognih izraza. Problematičan je dio predgovora u kojemu jedan od ocjenjivača, Radoslav Katičić, tvrdi da je *Pravopis* ustrojen »prema praksi koja se u nas već uobičajila« (Babić, Ham & Moguš 2005: 7). Koliko se praksa koju propisuju *Hrvatski pravopis* (BFM, VII. izdanje) i *Hrvatski školski pravopis* (2005) doista uobičajila u društvu, pokazuje se ovdje u odjeljku 5.4. *Rezultati*.

Godine 2010. izlazi *Hrvatski pravopis* Stjepana Babića i Milana Moguša, u kojemu se, kada su u pitanju sporna rješenja, propisuje isto što i u njegovu prethodniku *Hrvatskome pravopisu* (BFM, od VII. izdanja nadalje).

U predgovoru Anić-Silićeva *Pravopisa hrvatskoga jezika* ukratko se saznaje o povijesti toga pravopisa te o nekim osnovnim načelima kojima su se autori povodili. *Pravopis* je prvi put objavljen godine 1986. kao *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dakle pod naslovom »nametnutim u duhu tumačenja tadašnjih ustavnih odredbi o nazivlju (*sic!*) jezika« (Anić & Silić 2001: VI). U razdoblju Jugoslavije objavljena su još dva izdanja (1987. i 1990. godine), da bi 1993. godine, zbog tada neprihvatljiva naslova, *Pravopisni priručnik* bio povučen iz distribucije. Nova inačica toga pravopisa objavljena je 2001. godine pod naslovom *Pravopis hrvatskoga jezika*. Iako je originalna namjera autorā bila omogućiti »slobodno opredjeljenje najšireg kruga korisnika« te pripomoći »kristalizaciji i prebrođivanju nekih otvorenih pitanja na području hrvatskoga pravopisanja« (*ibid.*), novo izdanje *Pravopisa* uzrokovalo je sve samo ne jenjavanje pravopisno-političkih sukoba. U raznim je glasilima 2001. godine izašlo doslovno na stotine članaka (od kojih su mnogi kritički ocijenjeni u tzv. *Pravopisnom ratu*, usp. Babić & Ham 2005) o *Hrvatskome pravopisu* (BFM) i *Pravopisu hrvatskoga jezika* te o njihovom odnosu. Oko samih pravopisnih rješenja vrlo se malo zapravo raspravljalo. Polemike su se uglavnom zadržale na političkoj razini, a poprimile su i svadalački ton, čak i iz pera uglednih jezikoslovaca (usp. Babić 2008). U javnosti je *Pravopis hrvatskoga jezika* nerijetko pogrdno nazivan »odvjetkom novosadskoga pravopisa«, ¹⁹ ponajprije zbog rješenja *neću, sprečavati, zadaci, naprimjer* i sl. ²⁰

¹⁹ Za barem jedan takav slučaj v. poveznicu: <http://slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/175926/Default.aspx>. Također, o tome kako i zašto je pridijevanje optužbi ugledanja na novosadski pravopis postala jednom od najgorih pravopisnih optužbi usp. Badurina & Pranjković (2009: 311).

²⁰ I za pisanje *sprečavati* i za pisanje *zadaci* autori ipak navode da se u praksi također ponekad javljaju i oblici *sprječavati* (Anić & Silić 2001: §401), odnosno *zadatci* (*op. cit.*: §423), što čini razlike između *Hrvatskoga pravopisa* Babića, Finke i Moguša i *Pravopisa hrvatskoga jezika* u čisto jezičnome smislu još manjima, a služi kao dodatan pokazatelj da su sukobi oko tih dvaju pravopisa isključivo političke prirode.

Godine 2013. objavljen je *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Tomu pravopisu prethodili su određeni značajni događaji kao što su ukidanje Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika 18. svibnja 2012. te javna rasprava o predloženim rješenjima u novome pravopisu na koju su članovi Instituta pozvali zainteresirane hrvatske stručnjake.²¹ Institutov je Pravopis dostupan u digitalnome obliku na internetu te kao tiskana knjiga. Kao što u *Predgovoru* (str. VII – IX) autori navode, pri rješavanju spornih pitanja vodili su se mnogim unutarjezičnim i izvanjezičnim načelima.²² Pritom je novina tzv. *načelo normativne hijerarhije*, prema kojemu se u Pravopisu razlikuju preporučene, dopuštene i istovrijedne inačice pojedinih (zapisa) riječi, što je znatan odmak od ostalih, strože preskriptivnih hrvatskih pravopisa. Iako je institutski Pravopis težio biti »jedinствен i općeprihvaćen« (op. cit.: V), javnost ga nije jednoglasno prihvatila kao takvoga. Bagdasarov (2013) kao kritike navodi slab odaziv na javnu raspravu, neprihvatanje odluka Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika, velik broj inačica (koje imaju različitu normativnu vrijednost), činjenicu da pravopis kao preskriptivni priručnik sadrži i jezične savjete i dr. Neki su pak kritički prikazi – slično kao i tijekom (prvo-ga) *Pravopisnoga rata* (usp. Babić & Ham 2005) – bili slabo ili nikako argumentirani. Tako Nataša Bašić institutski Pravopis opisuje kao »krpež sastavljenu od starih pravopisa« (Bašić 2014: 68), a njegovu radnu inačicu kao »46 stranica pravopisne radne kupusare« (op. cit.: 69), što je ne samo netočno već i izvan prihvatljiva stila izražavanja u znanstvenome diskursu. S druge strane službene su recenzije Pravopisa bile pretežno pozitivne.²³ Tako na primjer Ante Bežen, jedan od recenzenata, piše da je institutski Pravopis napisan »u skladu sa zahtjevima našeg vremena za pravopisom kao standardnojezičnim priručnikom«. ²⁴ *Hrvatski pravopis* (IHJJ) kao preporučene oblike propisuje sastavljeno pisanje niječnoga oblika prezenta glagola *htjeti* (*neću, nećeš* itd.), načelno pisanje slova *t* i *d* u oblicima riječi s dočecima *-tak, -tka, -tac, -dak* i *-dac*, načelno pisanje slova *e* iza pokrivenoga *r* (uz ogradu da to i nije pravopisno pitanje) te sastavljeno pisanje prijedložnih i priložnih oblika poput *uime, umnogome* i *nažalost*, dok su na primjer *na primjer* i *naprimjer*

²¹ Detaljniji pregled događaja koji su prethodili objavljivanju Institutova *Hrvatskoga pravopisa* daje Bagdasarov (2013).

²² Tâ su načela: načelo sustavnosti, tradicijsko načelo, načelo ovjerenosti i potvrđenosti u uporabi, načelo jednostavnosti, načelo normativne hijerarhije, načelo otvorenosti korisnicima, načelo primjerenosti korisnicima i načelo ekonomičnosti (Jozić *et al.* 2013: VII – IX).

²³ Valja ipak kao kuriozitet istaknuti da dvoje (od ukupno pet) recenzenata radi pri Institutu za jezik i jezikoslovlje, što ih stavlja u mogućí sukob interesa, kako napominje Bagdasarov (2013).

²⁴ Svih pet recenzija dostupno je na mrežnim stranicama Institutova Pravopisa, odakle je i preuzet ovaj citat.

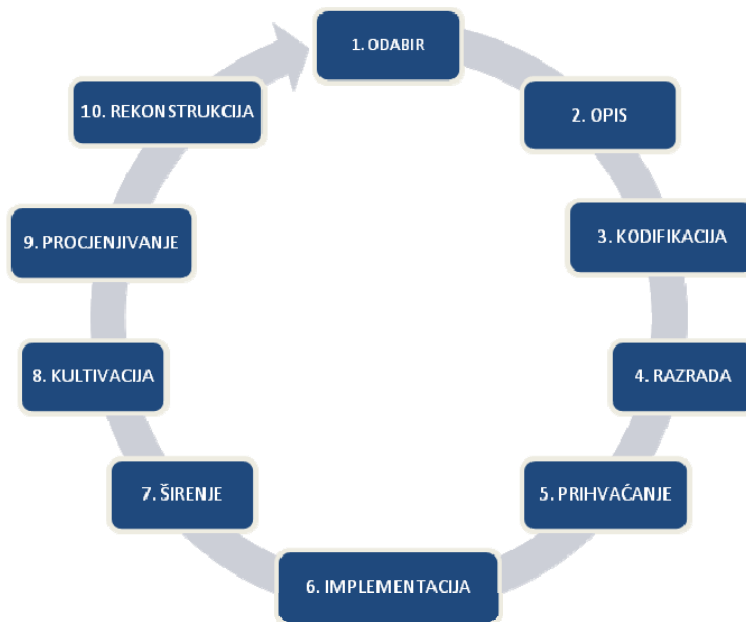
istovrijedni. U *Napomenama* (str. 121), međutim, kao dopušteni oblici propisani su *ne ću, u ime, zadaci, preci, suci, sveci, strjelica i pogrješka*. Drugim riječima, gotovo sve sporne kategorije imaju barem poneku dopuštenu inačicu.

4. Planiranje pravopisa

Proces normiranja kojega jezika kompleksan je proces koji se odvija u nekoliko etapa. Etape normiranja različite su ovisno o teorijskome i praktičnome pristupu jezičnoj standardizaciji (usp. Mićanović 2008: 22–29). Prema Radovanoviću (1986: 186–197) proces standardizacije sastoji se od deset faza. Prva je faza *odabir (selekcija)* jezičnoga varijeteta na čijoj će se osnovi zasnivati standardni jezik. Odabrani varijetet tada se mora objektivno i temeljito opisati (*deskriptivna* faza), što najčešće rezultira stvaranjem deskriptivnih gramatika i opsežnih studija o jeziku. Treća je faza *kodifikacija*, koja odgovara Brozovićevu (1970) terminu *svjesnoga normiranja*, a podrazumijeva stvaranje eksplicitne norme zabilježene u preskriptivnim normativnim priručnicima (gramatici, pravopisu, rječniku). Osnovni je cilj kodifikacije svođenje varijabilnosti uporabne norme na minimalan broj varijacija (Milroy & Milroy 1991: 8), odnosno maksimalna redukcija varijanti radi postizanja maksimalne razine uniformnosti (usp. Mićanović 2008: 25). U toj fazi pravopisom se propisuje ortografska norma. Prirodan je dakle standardizacijski slijed prvo deskriptivan pa tek onda preskriptivan. Drugim riječima, prvo se opisuju mogućnosti, a onda se na temelju sociolingvističkih čimbenika odabiru one koje će se propisati kao neutralne, standardne, normalne. U četvrtoj fazi, *razradi (elaboraciji)*, odabrana, opisana i propisana norma strukturno se i funkcionalno prilagođava složenim i promjenjivim društvenim i kulturnim potrebama. Tim četirima osnovnim standardizacijskim fazama jedan varijetet u lingvističkome smislu dobiva status standardnoga varijeteta, ali se s obzirom na društvo stupnjeviti proces standardizacije i dalje nastavlja. Pošto je norma kodificirana i elaborirana, dolazi do službenoga *prihvaćanja* norme (*akceptuacije*) čime norma postaje obvezatnom u javnim institucijama i obrazovnome sustavu. Međutim, hoće li norma biti prihvaćena u širim krugovima društva ovisi i o *implementaciji* – neslužbenoj razini prihvaćenosti norme u životu i stvaralaštvu društva i kulture. Faze prihvaćanja i implementacije u većoj se mjeri odvijaju paralelno, iako je implementacija varijabilnija i podložnija promjenama. Sedma i osma faza podrazumijevaju dugotrajne i aktivne procese širenja i kultivacije. *Širenje (ekspanzija)* odvija se i u teritorijalnom i u društvenom (stratifikacijskom) smislu, a *kultivacija* podrazumijeva nužno njegovanje i stabiliziranje standarda (usp. Mićanović 2008: 27). Jezični varijetet koji je na taj način normiran u devetoj fazi prolazi kroz *procjenjivanje (evaluaciju)*. Na taj se način osigurava stalno provjeravanje prilagođenosti norme aktualnim komunikacijskim potrebama

društva. Ako se tijekom faze vrednovanja norme procijeni da je koje od kodificiranih pravila neprilagođeno, neadekvatno ili nedovoljno određeno, dolazi do mijenjanja norme, odnosno do posljednje normativne faze – *rekonstrukcije*. Pojedine faze mogu biti izostavljene,²⁵ ali se redosljed događaja uglavnom ne mijenja. Ako rekonstrukcija podrazumijeva opsežne promjene u jezičnome standardu,²⁶ onda na red opet stupa opis, ovaj put revidiranoga standarda, nakon čega dolazi kodifikacija i sve odgovarajuće faze koje slijede. Ako je revizija u standardu manjega raspona,²⁷ onda se promjena može izravno kodificirati, čime se standardizacijski krug opet zatvara. Takav aktivni krug uzastopnih normativnih etapa, čija je svrha stvaranje i usavršavanje standardnoga jezika, zove se *planiranje jezika* (Slika 1).

Slika 1. Planiranje jezika

²⁵ Selekcija se uglavnom vrši samo jednom, a svakim se daljnjim intervencijama u standardnome jeziku, bilo većim ili manjim, rekonstrukcija izravno priključuje u opis ili kodifikaciju, ovisno o opsegu promjene.

²⁶ Opsežna promjena bila bi primjerice odluka o prelasku na potpuno dosljedan fonološki pravopis za koji se zalaže Ivo Škarić (2001) u radu *Kakav pravopis (Između fonetike i fonologije)*.

²⁷ Manje je opsežna promjena točno određena pravopisna intervencija, npr. propisivanje *neću, nećeš, neće* itd. kao jedinoga dopuštenog tipa oblika.

Planiranje jezika može se primijeniti i na pravopisnu normu. Suvremena je hrvatska pravopisna norma većim dijelom prošla kroz sve etape jezičnoga planiranja, no evaluacija gotovo nikad do sad nije izvršena temeljitim i eksperimentalnim istraživanjem. Sporna pravopisna rješenja kao što su *neću/ne ću*, pisanje refleksa jata iza pokrivenoga *r*, pisanje slova *t* i *d* ispred slova *c* u pojedinim dočecima te sastavljeno ili nesastavljeno pisanje priloga i prijedloga prihvaćanjem su završila u pojedinim hrvatskim pravopisima, a samim time i u institucionalnoj uporabi.²⁸ Upitna je, međutim, implementacija tih pravopisnih pravila u široj društvenoj i kulturnoj zajednici.

U ovome radu i u (eksperimentalnome) istraživanju koje slijedi ispituje se u kojoj je mjeri provedena implementacija spornih pravopisnih rješenja. Time se nad pravopisnom normom vrši procjena s ciljem usavršavanja pravopisne norme i stvaranja sklada između implicitne (uporabne) i eksplicitne (kodificirane) norme. Ako se procjenjivanjem pokaže da je implementacija na vrlo niskoj razini, rekonstrukcija pravopisne norme logičan je sljedeći korak. S obzirom na to da rekonstrukcija u ovom slučaju zahvaća malobrojna pravopisna pravila, ponovni opis i razrada nisu potrebni, već bi se rekonstrukcija povratnom spregom mogla izravno priključiti u kodifikacijsku fazu. Revizija u kodificiranoj normi prihvaćanjem bi se odrazila na buduće pravopisne priručnike. Tako prihvaćena norma u potpunosti bi bila implementirana jer se zasniva na stvarnoj, provjerenoj i dokazanoj uporabnoj normi. Slijed tih događaja, koji počinje ovim istraživanjem, shematski je prikazan na *Slici 2*. Planiranje pravopisa u ovome radu podrazumijeva evaluaciju najspornijih segmenata postojeće pravopisne norme i njezino usavršavanje u prikazanome tijeku.

Slika 2. Planiranje pravopisa

²⁸ Službeno odobrenje (“preporuka“) da se koji pravopis rabi u obrazovnim institucijama dolazi od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta (donedavna *športa*) ili prijašnjega Ministarstva kulture i prosvjete. *Hrvatski pravopis* (BFM) takvu preporuku ima od drugoga izdanja iz 1994. godine, *Hrvatski školski pravopis* (Babić, Ham & Moguš) od svojega prvoga izdanja iz 2005. godine, *Pravopis Maticice hrvatske* preporuku ima od ožujka 2013. godine, a od 21. srpnja 2013. preporuku ima i *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

5. Ispitivanje stavova prema pravopisu i eksplicitnoj pravopisnoj normi

5.1. Uže područje rada i očekivani znanstveni doprinos

Istraživanje se tiče pravopisne problematike, i to s posebnim osvrtom na odnos između postojećih hrvatskih pravopisa i društva koje se njima koristi. Kao takvo, istraživanje se smješta u domene sociolingvistike i standardološke kroatistike. Iako o eksplicitnoj pravopisnoj normi u konačnici odlučuju jezikoslovci, odnosno autori pravopisa, vrijednost pravopisa ne odražava se samo u kvaliteti unutarjezičnih izbora već i u prihvaćenosti pravopisa u zajednici kojoj pripada. Prihvaćenost²⁹ je veća što su rješenja u pravopisu bliža inherentnim izborima i stavovima onih kojima je namijenjen (a to su svi hrvatski govornici), no s obzirom na veliku dijalektnu i sociološku heterogenost u društvu, nerealno bi bilo očekivati apsolutnu prihvaćenost. S obzirom na to da se pravopis mora (na)učiti, učinkovitije je i korisnije (pojedincu i čitavoj zajednici) temeljiti to učenje na realnoj pisanoj praksi nego na propisima koji su u današnje vrijeme odbojni i strani većini hrvatskih govornika, čak i kad za njih postoje jezikoslovni ili tradicijski argumenti. Kad se u obzir uzme konvencionalna priroda pravopisne norme, realno je očekivati da istraživanje koje uzima u obzir stavove nestručnjaka (koji predstavljaju većinu hrvatskih govornika) može imati bitan doprinos u usavršavanju hrvatske ortografije.

Doprinos sociolingvističkoga istraživanja o pravopisu rezultat je dviju činjenica. Prva je bitnost sociolingvističkih načela u normiranju standardnoga jezika (v. §2.2).³⁰ Činjenica je da je društvo bitan čimbenik u fazama koje vode prema stvaranju stabilnoga standarda, pogotovo u fazi implementacije (Radovanović 1986: 194; Mićanović 2008: 24). Stoga je istraživanje društvenih stavova prema pravopisnim rješenjima izravni pokazatelj spontanoga odabira onih oblika koji se u jeziku doista rabe. Druga činjenica iz koje izvire znanstveni doprinos jest približavanje pravopisa ljudima kojima je namijenjen, odnosno redukcija jezičnih oblika koji stvaraju odbojnost i prevelik otpor za spontano usvajanje. Taj je prinos dodatno potkrijepljen nastojanjima pojedinih hrvatskih jezikoslovaca da »Hrvati govore svoj hrvatski, onaj i onakav kakav im je u želji, jezik koji od Hrvata uči kakav treba biti, a ne onakav koji opominje Hrvate da ga ne znaju i da bi ga trebali s trudom

²⁹ O prihvaćenosti kao jednom od kriterija jezične pravilnosti usp. Pranjković (2010: 10).

³⁰ Time se dakako ne niječe bitnost drugih postojećih načela koja valja uzeti u obzir pri sastavljanju pravopisnoga priručnika, kao što su npr. tradicijsko načelo ili načelo sustavnosti pravopisnih pravila.

usvajati« (Škarić 2008: 7) te da jezik »pripada samo i isključivo svojim govornicima i oni su u njemu jedini relevantan autoritet« (Kapović 2010: 160).

5.2. Ciljevi i hipoteze

Prvi je cilj istraživanja procijeniti najspornije dijelove sadašnje eksplicitne pravopisne norme. Kroz istraživanje društvenih stavova prema tim spornim dijelovima eksplicitne norme dobiva se uvid u malen, ali bitan aspekt uporabne norme jer stavovi o eksplicitnoj normi nužno proizlaze iz onoga što se implicitno smatra "pravilnim" u jeziku. Tako istražena norma može poslužiti kao sociolingvistički model na temelju kojega će se vršiti buduća rekonstrukcija eksplicitne norme. Potreba za ovakvim istraživanjem nameće se iz dviju činjenica. Prvo, sklad između eksplicitne i uporabne norme preduvjet je za učinkovito učenje standardnoga jezika (Katičić 2004: 9). Drugo, prihvaćanje i kodifikacija stvarne uporabne norme stvara pozitivan stav prema standardnome jeziku, a samim time povećava i prestiž toga standardnog jezika (Bugarski 1986: 140). Oba zahtjeva imaju pozitivan učinak na ukupnu društvenu jezičnu kulturu. Drugi je cilj istražiti stav društva prema sadašnjoj pravopisnoj normi i općenitu percepciju stanja u pravopisu. Pod »stanjem u pravopisu« razumije se troje: koliko važnost društvo uopće pridaje pravopisnoj normi, kako društvo ocjenjuje sadašnje stanje u pravopisu te koliko im neujednačenost u pravopisnoj normi i činjenica da postoji više pravopisnih priručnika u praksi stvara problema.

U istraživanju se ne evaluira čitava kodificirana pravopisna norma, jer je veći njezin dio ustaljen i prihvaćen, već samo onaj njezin dio koji između različitih pravopisnih priručnika nije ujednačen, a koji je u javnosti najučestalije bio kritiziran.³¹ U svrhu dodatne stabilizacije norme nastoji se prikazati koje od spornih pravopisnih rješenja društvo češće rabi i smatra stilski neutralnijim, kako bi se napokon stvorilo konkretno ispitano sociolingvističko uporište za ideje kao što su "spontana uporaba", "ustaljena pisana praksa" i sl. Istraživanje se usredotočuje na četiri kategorije pravopisnih problema koji su različito određeni u pravopisnim priručnicima, a koji su u javnosti izazvali najviše polemika. To su sastavljeno ili nesastavljeno pisanje negiranoga prezenta pomoćnoga glagola *htjeti* (*neću/ne ću*); pisanje ili nepisanje slova *t* i *d* ispred slova *c* dočecima *-tak*, *-tac*, *-tka*, *-dak* i *-dac*; način bilje-

³¹ Cilj istraživanja dakle *nije* istražiti u kojim se slučajevima javljaju odstupanja od norme sa svrhom da se te pogreške zbog svoje visoke učestalosti integriraju u standard. Drugim riječima, ovim se istraživanjem ne nastoji propagirati odstupanje od norme ili i na koji način destabilizirati sadašnju pravopisnu normu. Također se ne zalazi u pitanje metodologije pisanja pravopisa, formulacije pravopisnih pravila te opsega i sadržaja pravopisnoga rječnika.

ženja refleksa jata iza pokrivenoga *r*; pisanje nesastavljenoga prijedložnoga izraza (npr. *na primjer, u ime*) ili sastavljenoga priloga/prijedloga nastaloga od takva izraza (npr. *naprimjer, uime*³²).

Na temelju teorijske podloge iznesene ovdje pod §2 i pregleda pravopisne problematike iznesenoga pod §3 postavljamo hipotezu da se neutralnijima smatraju, odnosno da se u standardnojezičnoj uporabi značajno češće javljaju:

1. sastavljeni oblici negiranoga prezenta pomoćnoga glagola *htjeti* (*neću, nećeš* itd.)
2. oblici onih riječi koje završavaju na *-tak, -tac, -tka, -dak* i *-dac* u kojima su slova *t* i *d* izostavljena (npr. *suci, zadaci, želuci, preci* i sl.)
3. oblici sa slovom *e* iza pokrivenoga *r* (npr. *pogreška, opreka, brežuljak* i sl.)
4. nesastavljeni oblici spornih prijedložnih (*u ime*) i priložnih izraza (*u mnogome, na žalost, na primjer*).

Prve tri stavke hipoteze uglavnom odgovaraju propisima u *Hrvatskome pravopisu* (Badurina, Marković & Mićanović 2007) te Anićeve i Silićeve *Pravopisu hrvatskoga jezika* (2001), uz napomenu da potonji u prvim trima stavkama dopušta dvostrukosti. *Hrvatski pravopis* (BFM, od VI. izdanja nadalje), *Hrvatski školski pravopis* (Babić, Ham & Moguš 2005) i *Hrvatski pravopis* (Babić & Moguš 2010) propisuju isključivo oblike tipa *ne ću, zadatci, pogreška* koji prema hipotezama nisu dio spontane uporabne norme te propisuju pravila u skladu s četvrtom stavkom. *Hrvatski pravopis* (2013) Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje propisuje pravila koja su u skladu s 1. i 3. stavkom (uz dopuštanje dvostrukosti) te koja načelno nisu u skladu s 2. i 4. stavkom.

³² Prijedložni izraz *u ime* ima dva značenja. Prvo je značenje doslovno, javlja se znatno rjeđe i u vrlo ograničenim kontekstima: npr. *Stavimo li slovo b u ime Anka, dobijemo banka*. Takvo značenje ovdje nije u pitanju. Drugo je značenje prijedložno: '*umjesto koga*', '*predstavljajući se kao tko*' (npr. *Obratio im se u ime/uime cijele momčadi*). Ponekad se još radi i distinkcija trećega značenja npr. *u ime Oca*, što bi značilo '*za nekoga, kao posveta nekome*', ali takvo je značenje izrazito blisko ovome drugom te ga je nemoguće jasno odvojiti. Usp. i u engleskome razliku u značenjima: *On his behalf* i *In his name*. Valja također istaknuti da se u svim trima značenjima u taj prijedložni izraz može umećnuti zamjenica, a ponekad je teško izreći željeno ako bi se pisalo sastavljeno: npr. *Govori u svoje ime*. Rečenica *Govori uime sebe* u najmanju je ruku obilježena, a prema nekim jezikoslovcima koji se klone posvojnoga genitiva normativno je i nepreporučena (usp. Babić 2001: 187–225).

5.3. Metoda

U istraživanju je sudjelovalo 200 ispitanika obaju spolova (108 ženskih, 92 muška), svih dobi iznad 18 godina ($M = 38,3$ god.), različitoga dosadašnjeg obrazovanja i jezične kompetencije. Kontrola pojedinih društvenih varijabli (spol, dob, porijeklo, obrazovanje) bila je minimalna kako bi se dobio što raznolikiji uzorak. Takav uzorak u statističkome smislu predstavlja prosječne hrvatske govornike. Svi ispitanici izvorni su govornici hrvatskoga jezika. S obzirom na to da je (pravilno) pisanje znatno manje uvjetovano regionalnim čimbenicima (za razliku od govora, odnosno prozodijskih obilježja), porijeklo ispitanika nije određeno kao relevantna varijabla. Istraživanje je bilo anonimno i provelo se anketnim postupkom (uživo, bez uporabe interneta) na području središta grada Zagreba. Anketa koja se rabila u istraživanju u cijelosti je priložena u poglavlju 7. *Dodatak*. Anketa se sastoji od pet pitanja na zaokruživanje. Odabir i formulacija pitanja teže zadovoljavanju osnovnih ciljeva istraživanja bez mogućnosti višeznačnih tumačenja. Prva četiri pitanja služe općenitom propitivanju društvenoga stava prema pravopisu, a peto pitanje propituje stavove prema odabranim spornim dijelovima eksplicitne pravopisne norme.

U prvome se pitanju od ispitanikā traži da zaokruže one pravopise koje prepoznaju bilo po nazivu bilo prema autorima. Time se stječe referencijalni uvid u općenitu upoznatost društva s pravopisnim priručnicima. Drugim se pitanjem ispituje važnost koja se pridaje pravopisu u svakodnevnom životu. Odgovori su u rasponu od 1 (što znači nimalo važnosti) do 5 (vrlo mnogo važnosti). U trećem pitanju od ispitanikā se traži da ocijene sadašnje stanje u hrvatskome pravopisu također u rasponu od 1 (neprihvatljivo stanje) do 5 (besprijekorno stanje). Ponuđen je i odgovor »0 (nisam upućen / ne zanima me)«, kako bi se izbjeglo zaokruživanje bez pravoga značaja, tj. zaokruživanje "reda radi" ako ispitanik nema nikakvoga saznanja o stanju u pravopisu. Četvrto pitanje ima sedam potpitanja na koja se odgovārā zaokruživanjem odgovōra »da« ili »ne«. Tih sedam potpitanja istražuju stav o pravopisu u užem smislu. U petome pitanju ispituju se stavovi prema odabranim spornim dijelovima eksplicitne pravopisne norme. Odabrano je 17 parova izraza koji predstavljaju sporna pravopisna rješenja, a zadatak je ispitanikā bio u svakome paru zaokružiti onaj izraz koji po njihovu sudu pripada hrvatskome standardnome jeziku.

5.4. Rezultati

U istraživačkoj anketi bilo je ukupno 5 pitanja, od kojih su 1. i 4.a) referencijalna pitanja bez implikacijskih mogućnosti, dok su ostala bitna za daljnju raspravu. Prvo je pitanje poslužilo kao prikaz upoznatosti društva s relevantnim suvremenim hrvatskim pravopisnim priručnicima. U ovome se pitanju nije mjerila razina upozna-

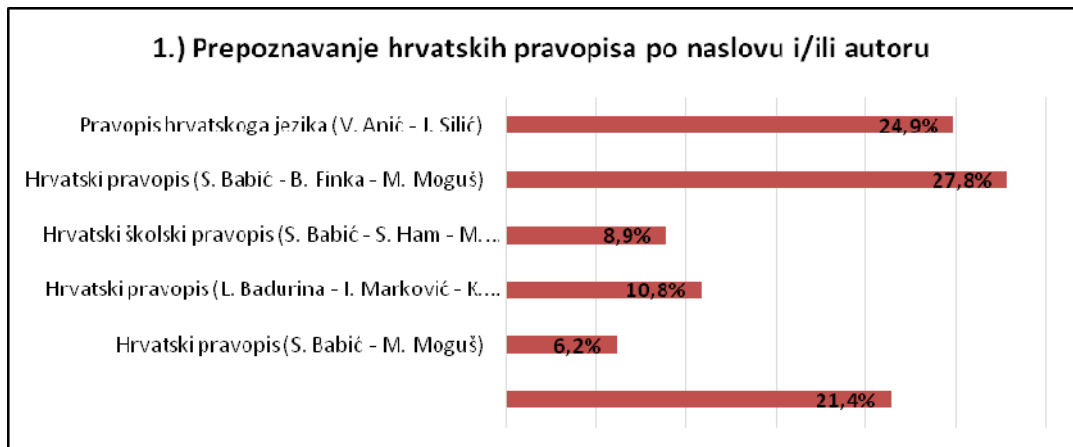

tosti, već samo prepoznavanje prema naslovu, izdavaču i/ili autorima. S obzirom na to da je ovo pitanje vrlo općenito, služi tek kao polazišna točka te je samo u najširem smislu pokazatelj stava prema standardnome jeziku. Većina ispitanika prepoznaje *Hrvatski pravopis* Babića, Finke i Moguša (27,8%) te Aniće-Silićev *Pravopis hrvatskoga jezika* (24,9%), što je i logično zbog najdulje prisutnosti u društvu i velike medijske eksponiranosti tih dvaju pravopisa. Najnoviji *Hrvatski pravopis* (IHJJ), koji je dostupan i na internetu, prepoznalo je 21,4% ispitanika.

U drugome pitanju (*Tablica 2*) ispitala se važnost koju društvo pridaje pravopisu u svakodnevnome životu. Većina se ispitanika (34,5%) opredijelila za srednju ocjenu (umjerena važnost). Znatno je veći broj onih koji pravopisu pridaju mnogo (31,2%) ili vrlo mnogo (23,3%) važnosti od onih koji pridaju vrlo malo (8,1%) ili nimalo (2,9%) važnosti.

U trećem pitanju (*Tablica 3*) ispitanici su ocijenili općenito stanje u hrvatskome pravopisu, i to ocjenama od 1 do 5. Kako bi rezultati bili što vjerniji pokazatelj stvarnoga stanja, kao jedan od mogućih odgovora dodana je i "0" u slučaju da ispitanik nije upoznat sa stanjem. Neupućenih ili nezainteresiranih ispitanika u ovome je pitanju bilo 7,2%. Prevladala je srednja ocjena (42,1%), koja sadašnje pravopisno stanje procjenjuje kao prihvatljivo, ali nedovoljno sređeno. Iako postoji vrlo dobrih (11,2%) i odličnih ocjena (4,1%), u većoj mjeri prevladavaju lošije ocjene.

Tablica 1. Prepoznavanje hrvatskih pravopisa

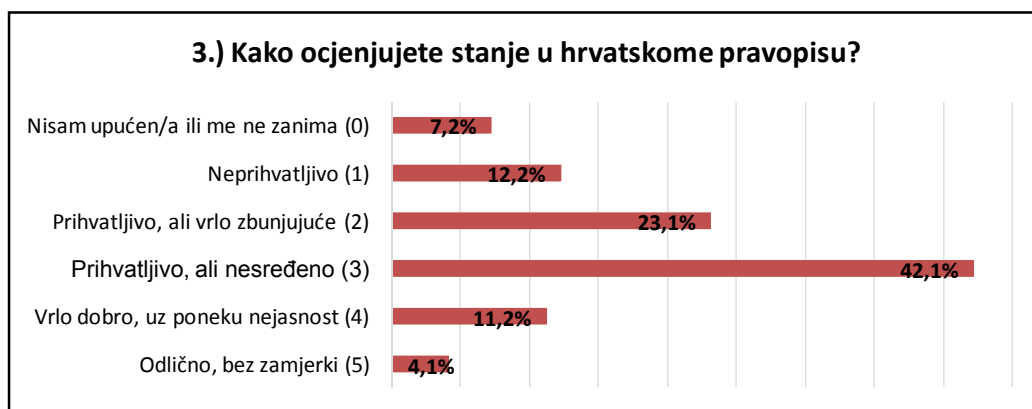

Tablica 2. Važnost pravopisa u svakodnevnome životu

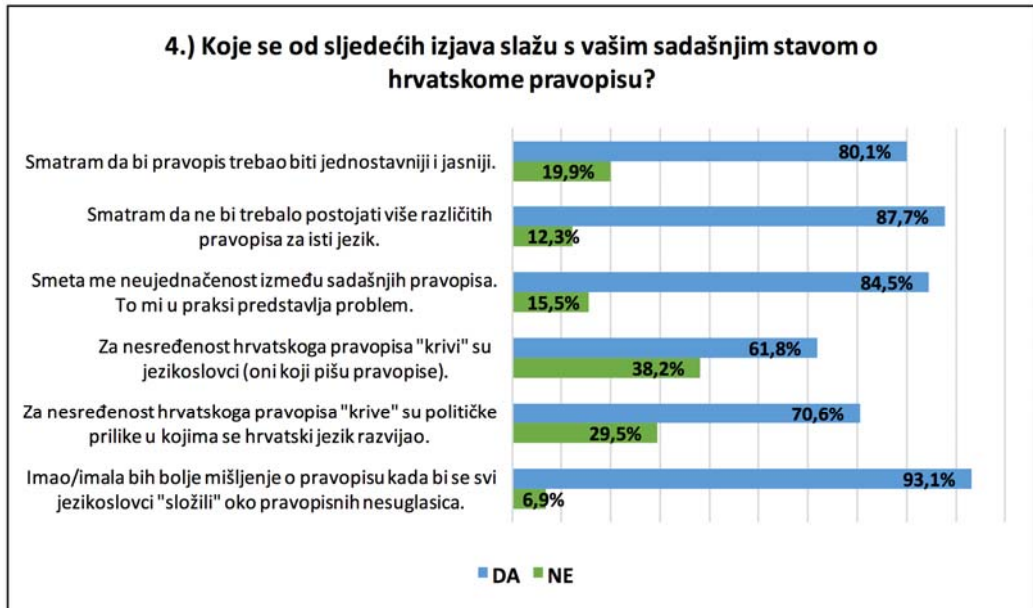
Tablica 3. Ocjena stanja u hrvatskome pravopisu

Četvrtim se pitanjem u užem smislu istražuju stavovi prema hrvatskome pravopisu. Dok prva tri pitanja daju vrlo općenitu sliku stava društva prema pravopisnoj problematici, u ovome se slučaju ispituju preciznije i konkretnije formulirana mišljenja. Šest osnovnih ideja o pravopisu predstavljeno je u obliku izjavnih tvrdnji, a ispitanici su ih ili potvrdili ili opovrgnuli. *Tablica 4* prikazuje stavove prema tim tvrdnjama o pravopisu.

Tablica 4. Stavovi prema pravopisu

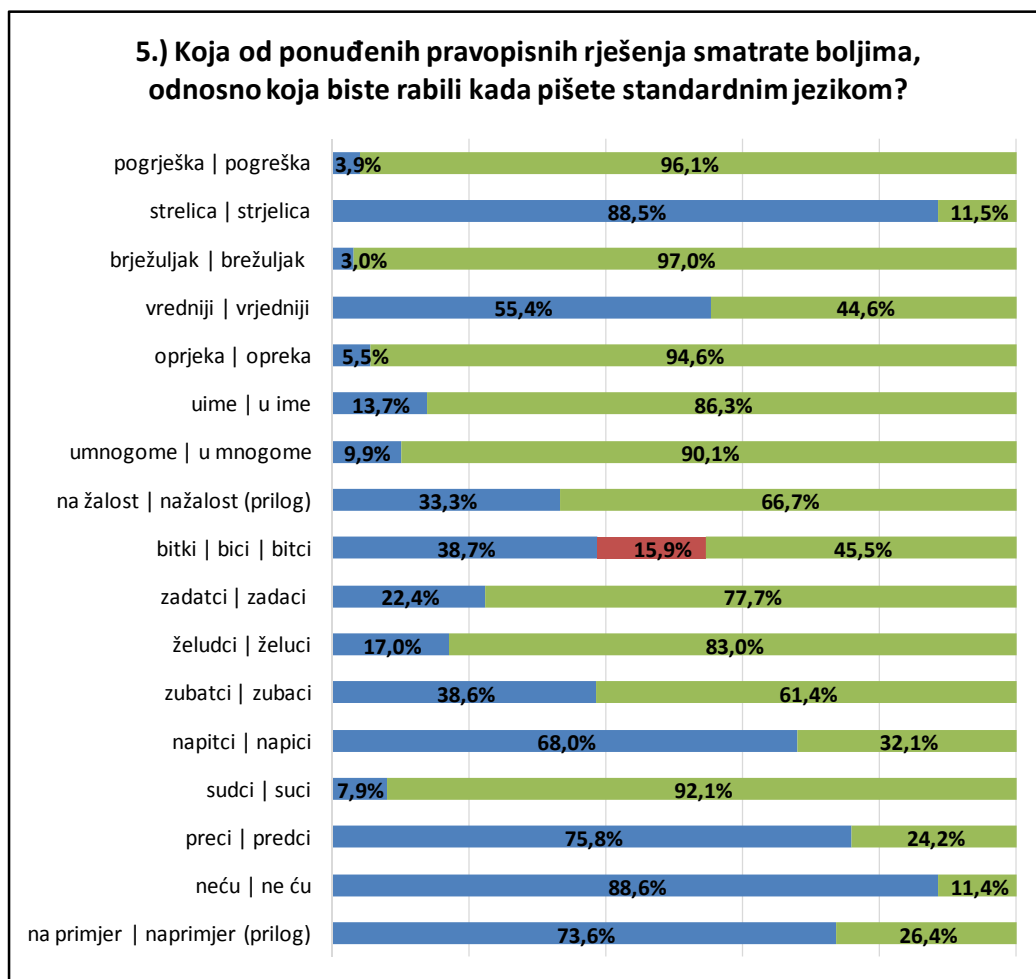
Petim pitanjem ispitivali su se stavovi o eksplicitnoj pravopisnoj normi. S obzirom na to da je eksplicitna norma podvojena oko određenih pravopisnih rješenja, odabrani su izrazi koji služe kao *tipični* predstavnici tih rješenja.³³ U *Tablici 5* lijeva strana pojedinoga para odgovara postotku izraženom na lijevoj strani grafa, a učestalosti desnih izraza prikazane su postotkom s desne strane. U primjerima vezanim uz pisanje odraza jata iza pokrivenoga *r* u potpunosti su prevladali oblici u kojima je dugi refleks jata pokraćen u *e*. Kolebanja je jedino bilo između oblika *vredniji* (55,4%) i *vrjedniji* (44,6%). Velika se većina ispitanika opredijelila za nesastavljeno pisanje *u ime* (86,3%) i *u mnogome* (90,1%). Valja istaknuti da je u priložnome značenju prevladao oblik *nažalost* (66,7%), dok je u srodnome značenju prevladao nesastavljeni oblik *na primjer* (73,6%). Nepisanje slova *t* i *d* ispred *c* prevladalo je u svim ispitanim primjerima osim u oblicima *bitci* i *napitci*. Za nesastavljeno pisanje *ne ću* opredijelilo se 11,4% ispitanika.

³³ Pod "tipičnim predstavnicima" razumijemo one oblike koji su najučestalije bili predmetom pravopisnih rasprava i nesuglasja. Namjera nije bila istražiti sve riječi iz svake kategorije.

Tablica 5. Sociolingvistički ispitana pojedina sporna pravopisna rješenja

5.5. Rasprava i implikacije

Istraživanje općenitih društvenih stavova prema hrvatskomu pravopisu rezultiralo je trima bitnim indikatorima. S jedne strane pokazalo je da većina ispitanika ipak smatra pravopis važnim u svakodnevnome životu: ukupno 89% ispitanika pridaje umjerenu do vrlo veliku važnost pravopisu, dok preostalih 11% ispitanika pravopis smatra nevažnim ili tek vrlo malo važnim. Takav je rezultat jedan od pokazatelja relativno pozitivnoga stava prema pravopisnoj normi. Rezultati s druge strane po-

kazuju pretežno nezadovoljstvo ukupnim pravopisnim stanjem u Hrvatskoj, posebno prema nekim problematičnim rješenjima. Tek 4,1% ispitanika stanje u pravopisu smatra besprijeornim, dok je većini (65,2%) stanje prihvatljivo, ali zbunjujuće i nesređeno. No mnogo je bitnije od ovih dvaju općenitih stavova to što 84,5% ispitanika smatra da ima praktičnih problema u primjeni pravopisnih pravila zbog neujednačenosti pravopisā. Takav stav nije nužno sasvim vjeran pokazatelj realnoga stanja jer primjena pravopisnih rješenja u velikoj mjeri ovisi i o razini upoznatosti s pravopisnom normom, koja (upoznatost) ovdje nije ispitana, ali je time prikazano viđenje pravopisnoga stanja iz društvene perspektive koja je nužno subjektivna. Ta je činjenica dodatno potkrijepljena pozitivnim stavom koji pokazuje da bi 93,1% ispitanika imalo bolje mišljenje o pravopisu kad između pravopisa ne bi postojalo neujednačenosti, odnosno kad bi pravopis bio jedinstven i uniforman, a jedan je od osnovnih uvjeta koji omogućuju jedinstvenost pravopisa upravo usklađenost uporabne i eksplicitne norme (usp. Katičić 2004: 9).

U drugome dijelu istraživanja utvrđivao se odnos društva prema varijacijama u eksplicitnoj normi. Rezultati pokazuju da u društvu nije došlo do spontana prihvatanja ispitanih spornih rješenja koja propisuju *Hrvatski pravopis* (Babić, Finka & Mogaš 2003), *Hrvatski školski pravopis* (Babić, Ham & Mogaš 2005) i *Hrvatski pravopis* (Babić & Mogaš 2010), uz dvije iznimke. Prvo, pisanje spornih prijedložnih i priložnih izraza razriješeno je u korist nesastavljenoga pisanja, kada za drugo nema kontekstualnih ili značenjskih razloga. Neobičan je, međutim, odnos izraza *nažalost* i *na primjer* koji su prevladali nad svojim varijantama. Razlog zbog kojeg je uporabna norma presudila u korist tih dvaju oblika može se tražiti u značenju i načinima kontekstualizacije. Alternativno (u ovom slučaju doslovno) značenje izraza *na primjer*, kakvo se recimo javlja u rečenici *Nisam se ugledao na tvoj primjer*, znatno je rjeđe od priložnoga značenja kao u rečenici *Pogledajmo na primjer onu sliku*. Gotovo je nemoguće da uz primjerenu kontekstualizaciju dođe do nemogućnosti razlikovanja tih dvaju značenja. Razlike su između doslovnoga (rjeđega) značenja, kakvo je u rečenici *Na žalost svojih roditelja nisam mogao utjecati*, i prenesenoga (priložnoga, češćega) značenja u rečenici *Nisam na žalost mogao doći* također jasne, no većina ispitanika (66,7%) očito ih smatra manjima od razlika između dvaju značenja izraza *na primjer*, stoga u izrazima *nažalost* i *na žalost* prave distinkciju između priložnoga i prijedložno-imeničkoga značenja, a u različitim značenjima izraza *na primjer* tu razliku ne osjećaju u dovoljnoj mjeri da bi ju primjenjivali u pismu. Druga je iznimka pisanje riječi *bitci* i *napitci*, gdje se slovo *t* uglavnom ipak zadržava u pisanju, vjerojatno zbog boljega razumijevanja i veće povezanosti s ishodišnim oblikom. Stavovi prema eksplicitnoj pravopisnoj normi (preciznije, onome njezinu segmentu koji je u ovome radu istražen) koju propisuje

Hrvatski pravopis (Badurina, Marković & Mićanović 2007) pozitivniji su, osim u slučajevima pisanja prijedložnoga izraza *umnogome/u mnogome*, gdje se prihvaćenijim pokazao oblik *u mnogome*, koji nije propisan tim pravopisom. Norma koju propisuje *Pravopis hrvatskoga jezika* (Anić & Silić 2001) usklađenija je s prevladavajućim stavovima o ispitanim spornim rješenjima, ali valja istaknuti da taj pravopis dopušta dvostrukosti u svim spornim slučajevima osim kada je u pitanju pisanje negiranoga prezenta glagola *htjeti*, gdje propisuju isključivo sastavljeno pisanje. *Hrvatski pravopis* (Jozić *et al.* 2013) propisuje npr. oblike *pogreška* i *neću*, što je u skladu s rezultatima u ovome radu; načelno propisuju pisanje slova *t* i *d* u spornim dočecima, dok je ovo istraživanje pokazalo tendenciju k njihovu nepisanju. Međutim, u *Napomenama* (str. 121) dopuštaju i pisanje tipa *dobici*, *suci* i *ostaci* zbog čestote uporabe, koja je i ovdje potvrđena.

Rezultatima istraživanja hipoteza je potvrđena u trima od četiriju odrednica. Uporabna norma daje prednost pisanju slova *e* u slučaju kad se refleks jata javi iza pokrivenoga *r*, nepisanju slova *t* i *d* ispred dočetaka *-tak*, *-tac*, *-tka*, *-dak* i *-dac* te sastavljenome pisanju *neću*. Hipoteza je tek djelomično potvrđena kada je u pitanju sastavljeno pisanje ispitanih spornih izraza: od predviđenoga je prevladalo *u ime*, *u mnogome* i *na primjer*, dok uporabna norma prednost daje sastavljenome obliku *nažalost* (v. *Tablicu 5*).

Dobiveni se rezultati mogu rabiti kao referentna točka za daljnje usavršavanje eksplicitne pravopisne norme. Evaluacija odabranih spornih pravopisnih rješenja pokazala je izrazito uporabno pretezanje u jednome smjeru, što ukazuje na nedostatke u onoj eksplicitnoj normi koja propisuje isključivo ona rješenja koja nisu spontano prihvaćena. Kako bi sklad između uporabne i eksplicitne norme bio veći te kako bi jezični standard bio lakše usvojiv, potrebno je u daljnjoj težnji za stvaranjem jedinstvenoga hrvatskoga pravopisa, između ostaloga, uzeti u obzir i ovdje prikazane sociolingvističke čimbenike. S obzirom na to da ovakvih eksperimentalnih sociolingvističkih istraživanja u suvremenoj standardološkoj kroatistici nije bilo mnogo, zasigurno je potrebno proširivati i poboljšavati takve eksperimentalne metode te preispitati i druge neujednačene pravopisne propise koji nisu ispitani ovim istraživanjem, kako bi se postigao trajni odraz na stabilnost hrvatske pravopisne norme. U tome je smislu ovo istraživanje ipak pretežno lingvističke (deskriptivne) prirode, a tek sekundarno standardološke (preskriptivne) prirode: svrha je ovoga rada pretežno bila deskriptivna i evaluacijska, dok su preskriptivne etape planiranja pravopisa (kodifikacija i akceptuacija) i dalje odgovornost hrvatskih pravopisaca, ali ovaj put uz mogućnost referiranja na eksperimentalno ispitano uporabnu normu.

6. Zaključak

Hrvatski je suvremeni pravopis u velikoj mjeri ujednačen i stabilan, pogotovo ako se uzme u obzir konstantna snažna politička i ideološka upletenost u standardnojezične propise. O neujednačenostima se može govoriti u svega nekoliko izoliranih slučajeva, od kojih su u fokusu ovoga rada ona četiri pravopisna problema koja su u javnosti bila najviše eksponirana. Postojanje tih problema, ali i intenzivno polemiziranje oko njih te izdizanje tih problema izvan jezikoslovne sfere u domenu politike i medija, dalo je poticaja za sociolingvističko preispitivanje temelja na kojima se zasniva kolebanje u propisima. Pravopis je od svih lingvističkih tema zasigurno ona o kojoj i laici najviše raspravljaju te za koju pokazuju najviše (površnoga) interesa. Uzevši u obzir te činjenice, kao svrha ovoga istraživanja nametnulo se razjašnjavanje uloge koju društvo ima u procesu jezične standardizacije, ispitivanje stava društva prema pravopisu u širem, općenitom smislu te istraživanje društvenih stavova prema odabranim spornim segmentima eksplicitne norme, i to s ciljem evaluacije i stabilizacije te norme.

Istraživanje stava prema pravopisu pokazalo je da društvo pridaje pretežno veliku važnost pravopisu u svakodnevnom životu, da sadašnje stanje u pravopisu ocjenjuje uglavnom zbnunjućim i nedovoljno sređenim, ali da bi se taj stav poboljšao u slučaju da se postigne jedinstvena kodificirana pravopisna norma. Istraživanje same uporabne norme pokazalo je da *Hrvatski pravopis* (Badurina, Marković & Mićanović 2007) u ispitanim spornim rješenjima propisuje normu prilično blisku većinski prihvaćenoj, uz iznimku sastavljenoga pisanja pojedinih prijedložnih i priložnih izraza (*naprimjer, umnogome i uime*), a da pri tome dopušta najmanje dvostrukosti. Sporna i medijski eksponirana pravopisna rješenja poput *pogrješka, sudci* i *ne ću* nisu pokazala spontanu prihvaćenost u društvu.

Rezultati ovoga istraživanja veoma su indikativni, no svakako nisu definitivni. Daljnje bi se sociolingvističko istraživanje ovakve vrste trebalo usmjeriti prema usavršavanju metodološkoga postupka (valjalo bi proširiti skup preispitanih izraza) te proširivanju populacijskoga uzorka na što širi i raznolikiji profil društva. Također bi trebalo preispitati i druga pravopisna rješenja oko kojih postoji kolebanja i neujednačenosti kao što su pisanje imena i općih imenica stranoga porijekla, pisanje intervokalskoga *j* u deklinaciji imena tipa *Mia, Mario, Camus* i drugo. Rezultati koje takva istraživanja stvaraju mogu se primijeniti u svrhu ujednačavanja uporabne i eksplicitne norme, povećanja prestiža standardnoga jezika, poboljšanja stava prema standardnome jeziku, a sve to doprinosi ukupnome povećanju jezične kulture.

Literatura

- Anić, Vladimir i Silić, Josip. 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber – Školska knjiga.
- Babić, Stjepan. 2001. *Hrvatska jezikoslovna prenja*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Babić, Stjepan. 2005. *Temelji hrvatskomu pravopisu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, Stjepan. 2008. Hrvatski pravopis – vrući kesten u ministarskim rukama. *Jezik* 55(2): 54–64.
- Babić, Stjepan, Finka, Božidar i Moguš, Milan. 2003. *Hrvatski pravopis* (VII. izdanje). Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, Stjepan, Ham, Sanda i Moguš, Milan. 2005. *Hrvatski školski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, Stjepan, Sanda Ham. 2005. Pravopisni rat. Komentirana bibliografija publicističkih članaka o hrvatskom pravopisu objavljenih u 2000. i 2001. godini. *Jezik* 52. 1: 22–30, 2: 61–65, 3: 103–109, 4: 139–148.
- Babić, Stjepan i Moguš, Milan. 2010. *Hrvatski pravopis. Usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Badurina, Lada. 2005. Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću. U: Samardžija, Marko i Pranjković, Ivo (ur.). 2006. *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, 145–158. Zagreb: Matica hrvatska.
- Badurina, Lada, Marković, Ivan i Mićanović, Krešimir. 2007. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Badurina, Lada i Pranjković, Ivo. 2009. Hrvatski pravopisni kompleks: Novi Sad i hrvatski pravopis danas. U Badurina, Lada, Pranjković, Ivo i Silić, Josip (ur.), *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*, 305–317. Zagreb: Disput.
- Bagdasarov, Artur R. 2013. Novi hrvatski pravopis. *Kolo* 2013/6.
- Bašić, Nataša. 2014. U povodu objave Hrvatskoga pravopisa Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje: politika ili struka? *Jezik* 61(1–2): 67–74.
- Bičanić, Ante, Frančić, Anđela, Hudeček, Lana i Mihaljević, Milica. 2013. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Zagreb: Croatica.
- Brozović, Dalibor. 1970. *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brozović, Dalibor. 2006. *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bugarski, Ranko. 1986. *Jezik u društvu*. Beograd: Prosveta.
- Edwards, John. 2006. Language Attitudes. U Brown, Keith (ur.). 2006. *Encyclopedia of*

- language & linguistics*. Second edition. Volume 6, 324–331. Oxford: Elsevier.
- Garrett, Peter. 2007. Language attitudes. U Llamas, Carmen, Mullany, Louise i Stockwell, Peter (ur.), 2007. *The Routledge companion to sociolinguistics*, 116–121. London: Routledge.
- Hudson, Richard A. 1996. *Sociolinguistics*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inoue, Miyako. 2006. Standardization. U Brown, Keith (ur.) 2006. *Encyclopedia of language & linguistics*. Second edition. Volume 12, 121–127. Oxford: Elsevier.
- Jozić, Željko, Blagus Bartolec, Goranka, Hudeček, Lana, Lewis, Kristian, Mihaljević, Milica, Ramadanović, Ermina, Birtić, Matea, Budja, Jurica, Kovačević, Barbara, Matas Ivanković, Ivana, Milković, Alen, Miloš, Irena, Stojanov, Tomislav i Štrkalj Despot, Kristina. 2013. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kalogjera, Damir. 1988. Oko prihvaćanja strukture standardnog jezika. U Pupovac, Milorad (ur.), *Jezični i politike. Jezična politika u višejezičnim zajednicama*, 76–86. Zagreb: Komunist.
- Kapović, Mate. 2011. *Čiji je jezik?* Zagreb: Algoritam.
- Katičić, Radoslav. 1986. *Novi jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Katičić, Radoslav. 2004. *Hrvatski jezični standard*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Kerswill, Paul. 2007. Social Class. U Llamas, Carmen, Mullany, Louise i Stockwell, Peter (ur.), 2007. *The Routledge Companion to Sociolinguistics*, 51–61. London: Routledge.
- Lasagabaster, David. 2004. Attitude. U Ammon, Ulrich, Dittmar, Norbert, Mattheier, Klaus J. i Trudgill, Peter (ur.), 2004. *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Volume 1, 399–405. Berlin: Walter de Gruyter.
- Mićanović, Krešimir. 2008. *Hrvatski s naglaskom*. Zagreb: Disput.
- Milroy, James i Milroy, Lesley. 1991. *Authority in language. Investigating language prescription and standardization*. London – New York: Routledge.
- Peti-Stantić, Anita. 2009. Restandardizacija (hrvatskoga) standardnoga jezika. U Badurina, Lada, Pranjković, Ivo i Silić, Josip (ur.), 2009. *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*, 70–84. Zagreb: Disput.
- Pranjković, Ivo. 1997. *Jezikoslovna sporenja*. Zagreb: Konzor.
- Pranjković, Ivo. 2005. Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000. U Samardžija, Marko i Pranjković, Ivo (ur.), 2006. *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, 29–58. Zagreb: Matica hrvatska.

- Pranjković, Ivo. 2008. *Sučeljavanja. Polemički dueli oko hrvatskoga jezika i pravopisa*. Zagreb: Disput.
- Pranjković, Ivo. 2010. *Ogledi o jezičnoj pravilnosti*. Zagreb: Disput.
- Radovanović, Milorad. 1986. *Sociolingvistika*. Novi Sad: Dnevnik.
- Samardžija, Marko. 1993a. *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Samardžija, Marko. 1993b. *Jezični purizam u NDH*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Samardžija, Marko. 2005. Hrvatski jezik od početka XX. stoljeća do godine 1945. U Samardžija, Marko i Pranjković, Ivo (ur.), *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, 9–28. Zagreb: Matica hrvatska.
- Silić, Josip. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- Škarić, Ivo. 2001. Kakav pravopis (Između fonetike i fonologije). *Govor* 18(1). 1–32.
- Škarić, Ivo. 2008. *Hrvatski govorili!* Zagreb: Školska knjiga.
- Škiljan, Dubravko. 1988. Standardizacija jezika kao društveni čin. U Pupovac, Milorad (ur.), *Jezični i politike. Jezična politika u višejezičnim zajednicama*, 35–44. Zagreb: Komunist.

Popis internetskih izvora³⁴

Komentar prof. Bratulića o pravopisu

<http://www.jutarnji.hr/svejedno-nam-je--mi-se-pravopisom-ne-sluzimo/296905/>

Splitski jezikoslovac Ilija Protuđer poslao otvoreno pismo kolegama i Jovanoviću: Kako ćemo pisati? <http://www.index.hr/vijesti/clanak/splitski-jezikoslovac-poslao-otvoreno-pismo-kolegama-i-jovanovicu-kako-cemo-pisati-ne-cu-ili-necu/616384.aspx>

O ukidanju Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika; komentar Sande Ham

<http://slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/175926/Default.aspx>

Adresa autora:

Tuškanova 5
10000 Zagreb
vvolenec@ffzg.hr
venovolenec@gmail.com
Tel.: 099/707-6042

³⁴ Popis internetskih izvora provjeren je i ažuriran 29. travnja 2015.

**SOCIOLINGUISTIC RESEARCH OF CROATIAN ORTHOGRAPHY:
SOCIAL ATTITUDES TOWARDS THE EXPLICIT NORM**

In order to ascertain the attitude of the society towards Croatian orthography and to examine the implicit orthographic norm both theoretical and experimental sociolinguistic methods were employed. The first part of the paper describes the position of orthography within the totality of the standardization process. This topic is expanded by explaining the role and purpose of investigating language attitudes in order to perfect the standard norm. The relationship between the standard language and the society that uses it is also explored. The second part of the paper offers a description of the contemporary Croatian orthographic situation. It does so by providing a brief overview of the existing orthographic manuals and the discrepancies of the explicit orthographic norm between the manuals. Apart from the description of the orthographic praxis, the current orthographic situation is linked to decades of strong political and ideological hegemony. The third part provides a concrete and succinct theoretical and practical model for evaluating the explicit orthographic norm by investigating the implicit norm that is used by the society. The fourth part focuses on the experimental investigation of the social language attitudes towards the explicit norm. A questionnaire was devised and used to collect the research data. The examination of language attitudes showed that the Croatian society considers orthography an important part of their daily lives, that they evaluate the present orthographic state as mostly disordered and confusing, but also that their opinion about the orthography would greatly improve if the situation became uniform. The investigation of the implicit norm showed that certain orthographic solutions, like *pogrješka, zadatci, ne ću, uime* etc. are not a part of the actual implicit norm, while the forms *pogreška, zadaci, neću, u ime* etc. are used by the vast majority of the society.

Key words: Croatian language; sociolinguistics; orthography; language attitudes; explicit norm.

Dodatak

U dodatku je priložena anketa koja se rabila za istraživanje. Anketa je bila otisnuta na jednom listu papira, bila je pisana većim fontom, a ovdje je umanjena zbog mjesta i preglednosti. Sadržajno nije mijenjana, stoga je zadržan i radni naslov istraživanja.

ISTRAŽIVANJE JAVNOGA MIŠLJENJA O HRVATSKOME PRAVOPISU

1.) Koji od navedenih hrvatskih pravopisa Vam je poznat? (*Zaokružite jedan, nijedan ili više odgovora.*)

- a) *Pravopis hrvatskoga jezika*; V. Anić, J. Silić; Zagreb: Novi Liber – Školska knjiga. **2001.**
- b) *Hrvatski pravopis*; S. Babić, B. Finka, M. Moguš; Zagreb: Školska knjiga. **2003.**
- c) *Hrvatski školski pravopis*; S. Ham, S. Babić, M. Moguš; Zagreb: Školska knjiga. **2005.**
- d) *Hrvatski pravopis*; L. Badurina, I. Marković, K. Mićanović; Zagreb: Matica hrvatska. **2008.**
- e) *Hrvatski pravopis*; S. Babić, M. Moguš; Zagreb: Školska knjiga. **2010.**
- f) *Hrvatski pravopis*; Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje; Zagreb. **2013.**

2.) Koliko važnosti pridajete pravopisu u svakodnevnom životu? (*Zaokružite jedan odgovor.*)

1 (nimalo); **2** (vrlo malo); **3** (umjereno); **4** (mnogo); **5** (vrlo mnogo)

3.) Kako ocjenjujete stanje u hrvatskome pravopisu? (*Zaokružite jedan odgovor.*)

0 (nisam upućen/a ili me ne zanima); **1** (neprihvatljivo); **2** (prihvatljivo, ali vrlo zbunjujuće); **3** (prihvatljivo, ali nesređeno); **4** (vrlo dobro, uz poneku nejasnost); **5** (odlično, bez zamjerki)

4.) Koje se od sljedećih izjava slažu s Vašim stavom o sadašnjem hrvatskom pravopisu? (*Zaokružite DA ili NE.*)

a) Nije me briga za stanje u pravopisu. **DA / NE**
(Ako ste na prethodno pitanje odgovorili „DA“, pređite na sljedeće pitanje. Ako ste odgovorili „NE“, nastavite.)

b) Smatram da bi pravopis trebao biti jednostavniji i jasniji. **DA / NE**

c) Smatram da ne bi trebalo postojati više različitih pravopisa za isti jezik. **DA / NE**

d) Smeta me neujednačenost između sadašnjih pravopisa. To mi u praksi predstavlja problem. **DA / NE**

e) Za nesređenost hrvatskoga pravopisa „krivi“ su hrvatski jezikoslovci (oni koji pišu pravopise). **DA / NE**

f) Za nesređenost hrvatskoga pravopisa „krive“ su političke prilike u kojima se hrvatski jezik razvijao (npr. odnos prema srpskom ili engleskom jeziku). **DA / NE**

g) Imao/imala bih bolje mišljenje o pravopisu kada bi se svi hrvatski jezikoslovci „složili“ oko neglasica koje trenutačno postoje u hrvatskim pravopisima. **DA / NE**

5.) Koja od ponuđenih pravopisnih rješenja smatrate boljima, odnosno koja biste rabili kada pišete standardnim jezikom? (*Zaokružite po jedan izraz u svakom paru.*)

pogrješka ili pogreška	zadatci ili zadaci (od <i>zadatak</i>)
strelica ili strjelica	želudci ili želuci (od <i>želudac</i>)
brježuljak ili brežuljak	zubatci ili zubaci (od <i>zubatac</i>)
vredniji ili vrjedniji	napitci ili napici (od <i>napitak</i>)
oprjeka ili opreka	sudci ili suci (od <i>sudac</i>)
uime ili u ime	preci ili predci (od <i>predak</i>)
umnogome ili u mnogome	neću ili ne ću
na žalost ili nažalost (prilog)	na primjer ili naprimjer (prilog)
bitki ili bici ili bitci (od <i>bitka</i>)	

Ispunite ako želite.

Vaša dob: _____

Mjesto rođenja: _____

Spol: M / Ž

Dosadašnje obrazovanje:

- a) završena osnovna škola
- b) završena srednja ili viša škola
- c) završen preddiplomski ili diplomski studij na fakultetu
- d) završen magistarski ili doktorski studij